LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Aktuellt 2 • 2017

Nu har fältsäsongen börjat på allvar i hela landet och i samband med det vill vi i Landskapsarkeologerna lyfta fram Sverigekartan på vår hemsida – som nu fyllts på med 2016 års uppdrag. Vi berättar om några av dessa och om det fältarbete vi just ska inleda – en arkeologisk utredning inför Norrbotniabanan.

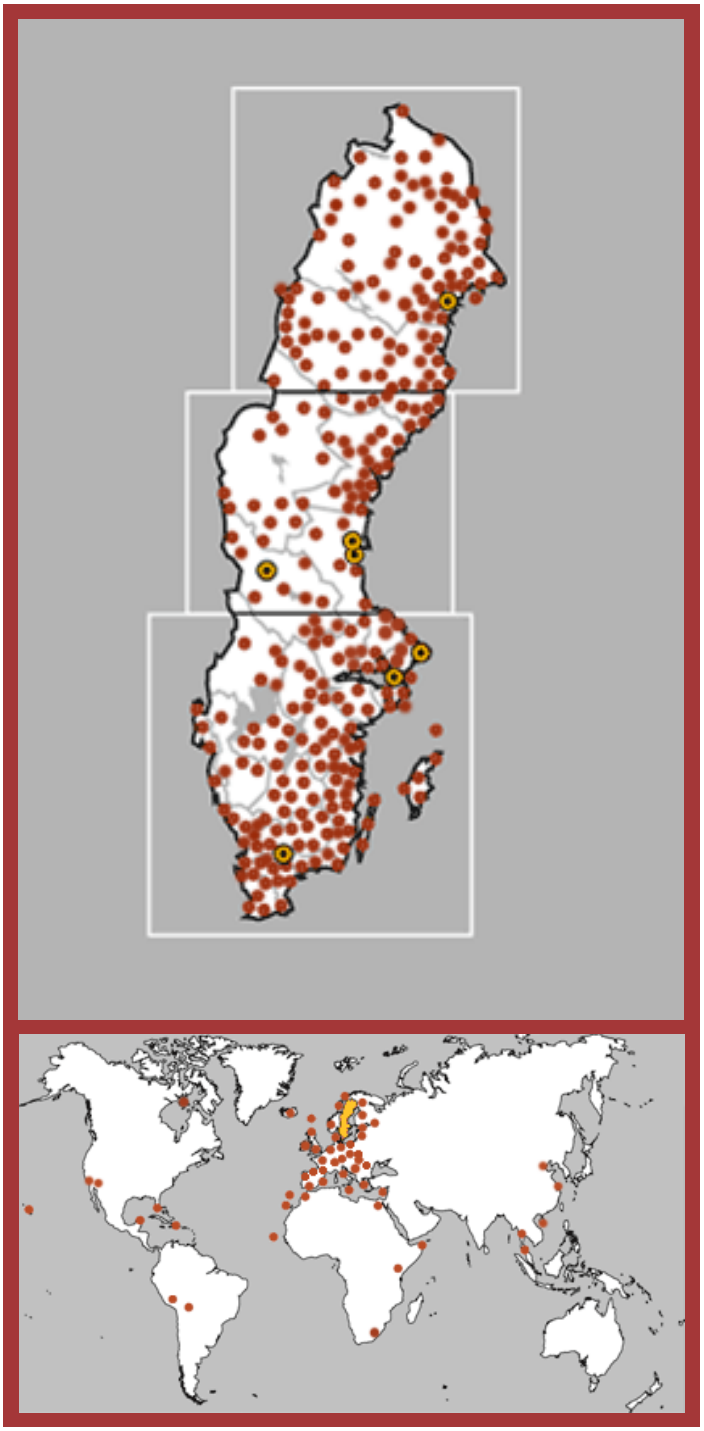

Nya markeringar på våra kartor

Titta gärna på vår Sverigekarta på hemsidan – som nu visar nära 600 platser där vi utfört olika typer av uppdrag. Nu har den kompletterats med 2016 års aktiviteter.

Det blev endast två nya platsmarkeringar denna gång – Gnarp och Torpshammar/Naggen men 40 tidigare markerade platser har återbesökts under året genom nya utförda uppdrag. Kanske är det ett tecken på att vi Landskapsarkeologer snart har utfört uppdrag nästan överallt i Sverige?

Däremot blev det flera platsmarkeringar på vår världskarta 2016. Kanske håller Landskapsarkeologerna på att bli internationella? I Europa har vi nu kunnat markera sex nya platser: Polen, Slovakien, Rumänien, södra Frankrike, norra Spanien och Portugal.

För information om de olika platserna, vilka uppdrag vi utfört och vad vi publicerat, se http://www.landskapsarkeologerna.se/karta/varlden/sverige/

Norrbotniabanan på gång

Under vintern har Landskapsarkeologerna vunnit en upphandling att genomföra arkeologisk utredning för den nya kustjärnvägen mellan Umeå och Luleå. Aktuell sträcka är de 10 milen mellan Bygdeå och Skellefteå i Västerbotten. Fältförberedelserna är i full gång. Från början av maj ska vi avsöka terrängen i korridoren för den framtida järnvägen.

Markerna är inte helt okända. För 10 år sedan utfördes en järnvägsutredning, i vilken Lennart Klang som underkonsult till WSP utförde en kulturmiljöanalys som underlag till hur korridoren bör ta hänsyn till kulturmiljöer och fornminnen.

Dessutom har fornminnesinventering för den ekonomiska kartan och arkeologiska utredningar utförts i delar av området åren kring 1990 och i slutet av 1990-talet, då viktiga kunskapstillskott var kokgropar, boplatsvallar och andra fornminnestyper som innan var helt okända i området. Arkeologiska utredningar under senare år har tillfört fler fornminnen.

Lennart har varit involverad i dessa tidigare arkeologiska arbeten och ska nu återvända till området, denna gång tillsammans med åtminstone ytterligare sju arkeologer. Förutom vi i Landskapsarkeologerna medverkar även företaget Stigfinnaren i uppdraget.

Överst: Gravröse från bronsåldern på Rösbacken i utredningskorridoren för Norrbotniabanan.

Mitten: Järnåldersboplats vid Harrsjöbacken, där kokgropar, härdar, järnhantering och gravar upptäcktes på 1990-talet.

Nederst: Studier av forntida gropar i klapper nära Robertsfors. Anlagda gropar för förvaring och annat var en nyhet i Västerbotten vid fornminnesinventeringar åren kring 1990.
Foton Lennart Klang.

Vad är en tjärvräkningsplats?

Jo, på en sådan såg officiella kontrollanter till att tjäran i tjärtunnor som transporterades utmed älvarna från tjärdalarna i skogarna hade den kvalitet och kvantitet som efterfrågades vid försäljningen.

Vatten som hade kommit in i tunnorna ”vräktes” ur tunnorna, som efter den processen skulle bestå av prima tjära. Platserna för tjärvräkningen under 1600- till 1800-talen har därför kvar en hel del spill av tjära i marken. Även någon husgrund kan finnas vid platsen.

Odlingslandskap och tjärvräkningsplatser

Det har varit stor variation på genomförda uppdrag under året som gått. Gamla vägar, fäbodstigar, märken i träd, tjärvräkningsplatser och komplexa odlingslandskap är bara några exempel.

På Alnön i Sundsvall finns olika typer av husgrunder, röjningsrösen och övergivna åkrar. Huvudfokus för en arkeologisk utredning här blev hur dessa lämningar bör bedömas med avseende på vad som är lagskyddade fornlämningar och vad som är övriga kulturhistoriska lämningar i ett landskap med komplex markanvändning från järnålder till 1900-talet. Metodiskt intressant var att gamla röjningsrösen i ett delområde okulärt bedömdes som övriga kulturhistoriska lämningar, vilket sedan kunde verifieras vid metalldetektering, provundersökningar och en C14-datering. I ett annat delområde bedömdes röjningsrösen som fornlämningar. Metodiken och bedömningsgrunderna redovisas utförligt i en rapport publicerad 2016.

Två andra utredningar har berört något så ovanligt som tjärvräkningsplatser. Hur sådana identifieras och bör hanteras inom kulturmiljövården är ingen enkel uppgift, men ett förslag är att ta reda på mer om dem och förse utvalda platser med informationsskyltar. Vi har förslag till var de bör placeras.

På bilden syns undersökning av röjningsröse på Alnön. Foto Lennart Klang.

Fäbodstigar och andra vägar

I andra aktuella utredningar ger vi förslag på hur gamla färdvägar, till exempel fäbodstigar, bör tas tillvara vid fysisk planering. Ett exempel på det finns i en rapport här. Andra färdvägar vi analyserat är till exempel kyrkstigar, pilgrimsleder och delar av gamla kustlandsvägen i Norrland.

Landskapsanalys

Ett annat uppdrag 2016 utfördes av Landskapsarkeologernas Bengt Windelhed i Brottby i Stockholms län. Där utförde han en landskapsanalys med inslag av så kallad kvantitativ landskapsbeskrivning.

Det är en metod som Bengt själv var med och utvecklade i ett forskningsprojekt vid den kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, redan på 1970-talet. Nu användes den till stor glädje för uppdragsgivaren.

På bilden syns fäbodstig i Nackstaskogen, Sundsvall. Framtida kulturstig i nya bostadsområden? Där man får vandra i sådan stenig mark som kor och folk förr trampade upp genom skogen till fäbodlivet. Foto Lennart Klang.

Hudiksvalls Tidning 19.4.16

Hudiksvalls Tidning 5.10.16

Hudiksvalls Tidning 2.12.16

Kulturmiljöer och fiskevårds-åtgärder

Andra exempel på uppdrag under året som gått rör arkeologiska utredningar i samband med fiskevårdsåtgärder. Uppdrag som inte enbart rör fornlämningar och kulturmiljöer utan som också väckt frågor om exempelvis sociala värden som skapas av människors upplevelser.

Denna typ av åtgärder i små och stora vattendrag är något som aktualiserats under senare år även i denna del av Sverige. Ett exempel på ett sådant lyckat uppdrag för Landskapsarkeologerna är arbeten vid Nianåns utlopp i Njutångersfjärden vid Sofieholm i Hudiksvalls kommun.

Detta uppdrag har också lett till fler liknande uppdrag och ett utökat samarbete mellan Landskapsarkeologerna och berörda kommuner.

Ytterligare uppdrag, i samband med att det ska skapas fria vandringsvägar för fisk, har genomförts i delar av Gnarpsån, se Aktuellt 3 2016, och fler insatser är inplanerade högre upp i Nianån. Under våren sker även en inventering av Enåns dalgång i Dalarna, i Olle Löthmans fotspår... Mer om det i nästa nyhetsbrev.

De arkeologiska utredningarna i samband med fiskevårdsåtgärder i Hudiksvalls och Nordanstigs kommun har rönt stort intresse lokalt och genom Njutångers hembygdsförening arrangerades också en dag vid Sofieholm för skolelever, där bland annat Landskapsarkeologerna medverkade.

Rapporterna för de arkeologiska utredningarna vid Sofieholm och Gnarpsån finns publicerade i Landskapsarkeologernas rapportserie.

Seminarium

Genom det arkeologiska arbetet i samband med fiskevårdsåtgärderna har vad som närmast kan beskrivas som ett antikvariskt dilemma blivit allt tydligare. Vid inventeringar längs vattendrag finns förutom sedvanliga vattenanknutna fornlämningar också mer sentida lämningar och byggnadsmiljöer, som inte åtnjuter skydd enligt kulturmiljölagen, men som ofta lokalt uppfattas som mycket skyddsvärda och som mycket värdefulla ur kulturhistorisk synpunkt.

Även om det finns bedömningskriterier att tillgå vad gäller dessa miljöer har det visat sig att ytterligare kriterier och argument behöver tillföras analyserna för att rätt kunna värdera de kulturhistoriska lämningarna och kombinera hänsyn till kulturmiljöer med fiskevårdsåtgärder.

Sådana kriterier är bland annat sociala värden som kan tillföra ytterligare en dimension kring hur kulturlandskapet längs vattendragen har använts lokalt ända fram i nutid.

I mars bjöd därför Landskapsarkeologerna i Hudiksvall in ytterligare kulturmiljöaktörer till ett seminarium med ”rundabordssamtal” kring denna problematik. De inbjudna deltagarna från Länsmuseet Gävleborg, Stigfinnaren Arkeologi och Kulturhistoria AB samt Almunga AB är antingen verksamma i Gävleborgs län, eller har stor erfarenhet av uppdrag i samband med fiskevårdsåtgärder. Under dagen deltog även Sveriges Hembygdsförbunds kulturmiljöstrateg Michael Lehorst och Länsstyrelsen Gävleborg genom Per Thorén och Anna Westin.

Seminariet hölls på Sveriges Fängelsemuseum i Gävle, i en dubbelcell där konferensbordet pryddes av fängelsepoesi. Foto Lena Berg Nilsson.

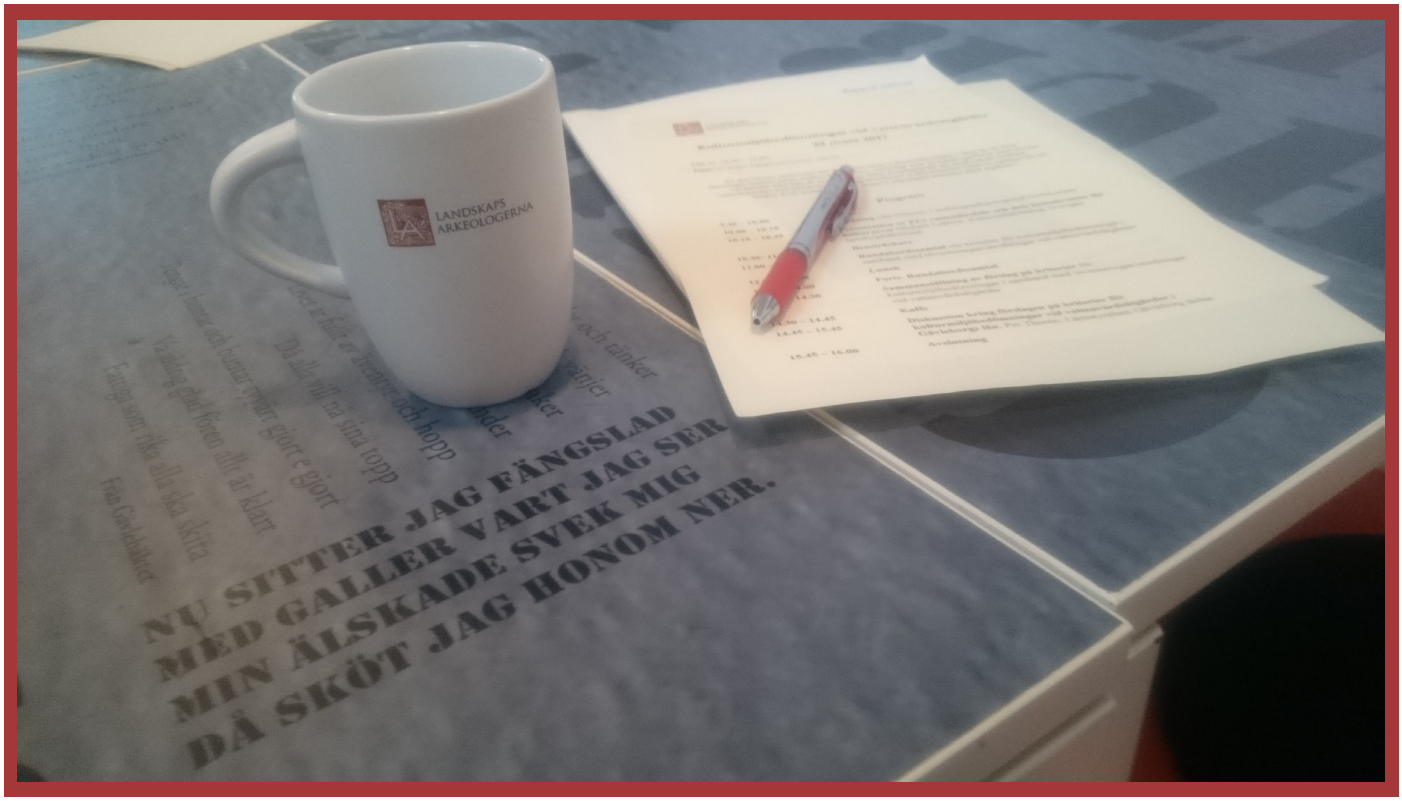

Överst syns några av de många rader med menhirer som finns i Carnac. En del stenar är stora och magnifika, andra av mindre slag. Foto Ingela Norlin.

Nedan den romerska ryttarmask som påträffades vid undersökningar efter slaget i Teutoburgerskogen. Masken var ursprungligen silverpläterad och måste ha utgjort en både skrämmande och vacker syn år 9 e Kr. Foto Gerhard Flink.

Carnacs menhirer

Landskapsarkeologernas Ingela Norlin och Gerhard Flink gjorde i mars/april en resa till Carnac nära Atlantkusten i Bretagne i Frankrike och såg stenålderns menhirer. I området finns ca 3000 stenar som rests i kilometerlånga rader. Syftet är inte utrett men man kan misstänka att kultiska aktiviteter pågått vid stenarna. Dateringar är osäkra men de kan ha börjat byggas redan omkring 5000 f Kr. På några ställen finns dösar och en av Västeuropas största gravhögar. Den är omkring 160 meter i diameter och innehåller flera kamrar. Även här är dateringarna tidig neolitikum.

Teutoburgerskogen

På väg norrut i Tyskland, mot det romerska väldets yttersta gränser vid tiden kring Kristi födelse, ligger Teutoburgerskogen. I det nya museet i Kalkriese kan man ta del av historien om hur romarnas tre legioner under ståthållaren Varus gick mot katastrof år 9 e Kr, just i Kalkriese.

Inte förrän på 1980-talet började man kunna ställa samman myntfyndplatser så att provschakt kunde dras där indikationer på slaget föreföll troliga. På så vis har man kunnat få fram läget för bland annat en vall där germaner och romare stred. Århundraden av åkerbruk har förändrat landskapet och fynd från slaget ligger långt under plogdjup. Ett par mulåsnor hade kommit under murmassor och även den ryttarmask som syns på fotot intill hittades där.

Fyndmaterialet är till stora delar fragmenterat och sällan hittas kompletta föremål. Ben är också sällsynta och har påträffats endast i ansamlingar i gropar.

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

News 2 • 2017

Landskapsarkeologerna takes the opportunity to highlight the map of Sweden on our website – now updated with some of our activities in 2016! We also tell about how we now are starting a major archaeological investigation concerning a new Railway line.

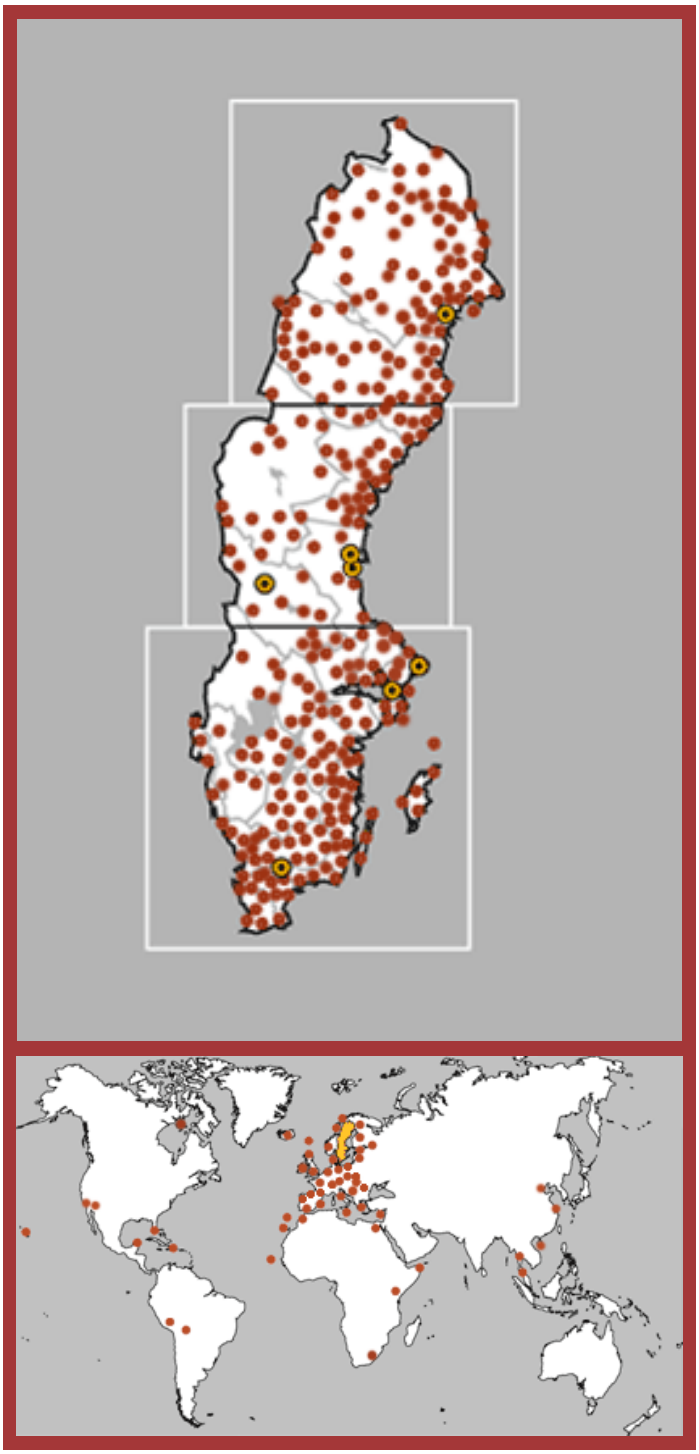

Map of Sweden

As we are taking on the new interesting work of 2017 we add the commissions of 2016 to the files, using the map of Sweden at our website. Landskapsarkeologernas map of Sweden now shows almost 600 places with new locations added: www.landskapsarkeologerna.se/karta/varlden/sverige

Last year commissions

During last year commissions varied much. A few examples are old roads of different kind, remains from water-powered activities from all times, marks on trees and tar testing sites.

Field work in May

A major investigation job concerning a new railway line from Umeå to Luleå has been entrusted Landskapsarkeologerna. Preparations are now going on and a corridor about 100 km lies ahead. The field work will soon start, in the beginning of May.